

Taarbæk 15 januari 2017

Heidegger och anpassningens konst

- En kommentar till Heidegger-kontroversen

Det danska dagbladet "Information" har en ny debatt om en återkommande "Heidegger-kontrovers", frågan om filosofen var nazist. Debatten kommer mig att tänka på det gamla tyska talesättet: "Warum soll man es einfach machen wenn man es so leicht komplizieren könnte?".

När Heidegger blev medlem av NSDAP 1 maj 1933 – han var ingen "Altkämpfer"-
- var regimen redan etablerad som ett totalitärt system där det inte var hälsosamt att uppträda systemkritiskt. Tvärtom var det en nödvändig överlevnadsstrategi att utåt framstå som "politiskt tillförlitlig", nödvändigt också för en professionell karriär i NS-staten. Därför är det omöjligt att avgöra om yttringar och handlingar för regimen politik var uttryck för en medveten (a)moralisk och politisk hållning (en s.k. övertygelse) eller bara opportunistiskt rollspel. Efter kriget ville alla framstå som regimotståndare (om än passiva), och man uppfann det elastiska begreppet "Abmilderer", dvs. att man hade "medverkat" endast för att kunna motverka regimen excesser inifrån. Det blev vanligt i självbiografisk litteratur och i ömsesidiga intyg (s.k. Persilscheine – efter tvättmedlet "Persil") att hävda att man under NS-perioden ofta hade regimkritiska samtal med kollegor, som evidens för både civilkurage och det förtroende man åtnjöt bland oppositionella. Men man kan inte veta något om en individs "inre övertygelser och avsikter", särskilt som dessa kan rekonstrueras efter behov. Av samma skäl är det meningslöst att argumentera för att någon var "nazist". Vad man har att bedöma är individens handlingar (och uteblivna handlingar), inklusive yttranden.

Det råder inget tvivel om att Heidegger uttalade sig positivt om nazismen som "rörelse", ofta i högstämnda och samtidigt servila termer. Det räcker med ett par exempel.

1) "Dogmer [*Lehrsätze*] och 'idéer' får inte bli regler som avgör er existens (*Sein*). Det är Führern ensam som är det närvarande och framtida Tysklands verklighet och lag. (I ett tal till Freiburgstudenterna 3 oktober 1933)

2) Tyska folket har kallats av Führern att ge sin röst: Men Führern kräver ingenting av Folket: Han ger Folket en möjlighet att direkt fatta det högsta fria beslut: om hela Folket vill bestämma över sin egen existens (*Dasein*) eller om det inte vill. [...] Den 12 november skall det tyska Folket avgöra sin framtid, och denna framtid är knuten till Führern. [...] Utrikespolitik och inrikespolitik är oskiljaktiga. Det finns bara en vilja till fullvärdig existens (*Dasein*). Führern har uppväckt denna vilja i hela Folket och har svetsat den till en enhetlig föresats. Ingen kan bli borta den dag när denna vilja blir uppenbar. Heil Hitler!" (I tal på Freiburg Univ, 10 nov. 1933 inför folkomröstning om Tysklands utträde ur Nationernas Förbund)

Dagen därpå gavs nästan samma formuleringar i ett tal i Leipzig, vid offentliggörandet av ett manifest: "Bekanntnis der Professoren zu Adolf Hitler" med underrubriken "Mit Adolf Hitler für des deutschen Volkes Ehre". Manifestet var undertecknat av över 900 akademiker, bland dem filosofen Hans-Georg Gadamer, kirurgen Ferdinand Sauerbruch och rasbiologen Eugen Fischer. Heidegger var med i presidiet för arrangemanget.

3) Den 22 januari 1934 talade Heidegger till 600 arbetslösa i Freiburguniversitetets aula maxima: "[...] Arbetare och arbete, som Nationalsocialismen förstår dessa ord, skiljer inte samhällsklasserna åt, utan sammanbinder och förenar medborgarna [*Volksgenossen*] och grupperna [*Stände*] inom statens samlande stora Vilja. [...] Ty i det denna vilja vill (sic!) följer vi bara vår Führers alltomfattande Vilja. [...] Till mannen som rest denna oerhörda vilja, till vår Führer Adolf Hitler, ett trefaldigt "Sieg Heil"!"

4) Under åren 1934-46 var H medlem av utskottet för rättsfilosofi inom "Akademien för tysk lag", som leddes av Hans Frank, som senare blev en av de huvudansvariga för Förintelsen. Akademien bidrog till utarbetandet av de antisemitiska "Nürnberglagarna" av 1935.

Men sådant euforiskt tonläge var vanligt i den gängse retoriken. Man finner lätt exempel på snarlika ytalanden i andra akademiska fält:

- a) Till 25-årsjubileet för den viktiga forskningsorganisationen Kaiser Wilhelm Gesellschaft sände dess president, fysikern MaxPlanck, en inbjudan till rikskanslern (Planck kan inte anklagas för NS-sympatier och var beundrad av många för sin integritet): "[...] Näringsliv och vetenskap står trofast inför det under Er ledning förenade Tyska Riket. Och vi vet att de värdefulla arbetena kan presteras endast under Er ledning och under skydd av försvarsmakten. Det skulle för mig vara en särskild ära att få avge denna trohetsed [*Gelöbnis*] inför våra medlemmar. Heil, min Führer". (Telegram 3 januari 1936)
- b) Otto Hahn (chef för KWG-institutet för kemi; nobelpris 1945 för upptäckten av kärnfysikalisk fission) i intervju i New York (april 1933): "Jag är ingen Hitlerit. Men han är den tyska ungdomens hopp. [...] Ungdomen, den kommande nationen – för dem är Hitler hjälte, ledare, helgon. Han är nästan ett helgon. Ingen alkohol, inte ens tobak, inga kvinnor [*girlfriends*], med ett ord: Hitler är en utpräglad kristen. [...] Dessa [antisemitiska] 'förföljelser' har blivit skändligt överdrivna, enligt mitt förmenande. Väsentligen pojkestreck [*work of young lads*] tror jag. [...] Jag är fullständigt övertygad – och allt jag vet om mannen stärker min åsikt – att Hitler inte kan lastas för de illdåd man tillskriver honom"
- c) Richard Kuhn tilldelades Nobelpriset i kemi 1938. Efter debaklet kring fredspriset 1936 till pacifisten Carl v. Ossietzky hade det utfärdats förbud för tyskar att ta emot Nobelpris. Kuhn tvingades att underteckna en av utbildningsministeriet författad aggressiv skrivelse, men tillade i handskrift en egen kommentar: "Führerns vilja är vår tro". Tillägget är en parafra på

ett Hitlercitrat från 1-maj tal 1935: ”Min vilja – det måste vara allas kunskap – är er tro. [...] Det är folket jag tjänar med min vilja, och åt folket viger jag mitt liv!”

- d) Berlinuniversitetets nye rektor, KWG-senatorn och rasbiologen Eugen Fischer orerade (vid ovannämnda festlighet inför Tysklands utträde ur Nationernas förbund): ”En väldig byggmästare har utfört ritningarna och genomfört bygget, och har genom sin personlighets makt och magi lyckats riva med sig ett helt 65-miljoners folk. [...] Vi vetenskapsmän deltar helhjärtat i bygget under ledning av den nya staten. [...] Detta är handlingens socialism [...] som bygger på vår gemensamma härkomst, gemensamheten i vårt blod, där vi i den ringaste kamrat [*Volksgenosse*] känner igen en människa som hör till samma stam som vi själva”.

Heideggers pronazistiska jargon passade väl in samtidens, vare sig den var uttryck för övertygelse eller opportunism. I en biografisk essä från Royal Society om en stor tysk fysiker heter det: ”He had agreed to sup with the devil, and perhaps he found that there was not a long enough spoon”. Kanske passar kommentaren även här.

Och vad med rasimen? Den lever ju ”out there” i bästa välmåga. Men det ska inte hindra någon från att ha glädje av Wagners musik, TS Eliots dikter, Strindbergs dramer, Degas’ målerier, och Heideggers filosofi. ”Man måste skilja på mannen och verket”, som salig Heinrich Himmler sa’ på tal om Einstein.

Litteratur:

1. *Heidegger and Nazism* (Wikipedia)
2. *Heidegger und der Nationalsozialismus* (Wikipedia)
3. Richard Wolin (Red.): *The Heidegger Controversy- A Critical Reader* (Cambridge, Mass: MIT Press 1993). [Innehåller de texter av Heidegger som citeras ovan, intervjun i *Der Spiegel* från 1966, samt essäer av bl.a. Ernst Jünger, Karl Jaspers, Karl Löwith; Jurgen Habermas, Otto Pöggeler, Ernst Tugendhat, Pierre Bourdieu, och Richard Wolin. Dessutom en bibliografi: ”Martin Heidegger and Politics”].
4. Stephan Schwarz: Att gilla läget – Rollspel, anpassning och rationalisering bland fysiker i Tredje Riket, med utblick mot det omgivande F&U-systemet. Del 1: Under NS-regimen. (*KOSMOS 2012* (2013) sid. 103-150).
5. Stephan Schwarz: Att gilla läget – Rollspel, anpassning och rationalisering bland fysiker i Tredje Riket, med utblick mot det omgivande F&U-systemet. Del 2: De tidiga efterkrigsåren. (*KOSMOS 2013* (2014) sid. 117-179).

Författarens adress:

Strandvejen 649, DK-2930 Klampenborg

Email: etienne649@gmail.com